

Csermely – Hrabák – Idei – Mészáros

Bioorganikus kémia

Szerkesztette:

Dr. Mandl József

Semmelweis Kiadó

Csermely–Hrabák–Idei–Mészáros

Bioorganikus kémia

---

szerkesztette: dr. Mandl József

Szerkesztette: **DR. MANDL JÓZSEF**

egyetemi tanár, igazgató
Semmelweis Egyetem
Orvosi Vegytani, Molekuláris Biológiai
és Patobiokémiai Intézet

Írták: **DR. CSERMELY PÉTER**
DR. HRABÁK ANDRÁS
DR. IDEI MIKLÓS
DR. MÉSZÁROS GYÖRGY

egyetemi tanár
egyetemi docens
tudományos tanácsadó
egyetemi docens
Semmelweis Egyetem
Orvosi Vegytani, Molekuláris Biológiai
és Patobiokémiai Intézet

Az első kiadást
lektorálta: **DR. SZIKLA KÁROLY**

egyetemi adjunktus
Semmelweis Egyetem
Orvosi Biokémiai Intézet

Az e-könyv alapja a 2005-ben megjelent kiadás (ISBN 963 9214 81 7)

© *Dr. Mandl József, 2005*

ISBN 978 963 331 005 2

A könyv szerzői jogi oltalom és kizárólagos kiadói felhasználási jog alatt áll. Bármely részének vagy egészének mindennemű (légyen ez e-könyv, CD vagy egyéb digitális megjelenés) többszörözése kizárólag a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélye alapján jogszerű.

A kiadásért felel a Semmelweis Kiadó igazgatója

Tördelőszerkesztő-grafikus: Ángyán Gergő

Tartalom

Előszó (dr. Mandl József)	7
1. Bevezetés (dr. Csermely Péter)	8
2. A szerves vegyületekben előforduló legfontosabb kötéstípusok (dr. Csermely Péter)	9
2.1. A promóció és a hibridizáció fogalma, az sp hibridállapot	9
2.2. A σ kötés	12
2.3. Az sp , az sp hibridállapot és a π kötés	13
2.4. Kötéshossz és kötési energia szerves vegyületekben	15
2.5. Delokalizált kötések szerves vegyületekben	16
2.6. Az aromás karakter	19
3. Szerves vegyületek dipólusmomentuma (dr. Csermely Péter)	21
3.1. Dipólusmomentum, szerves vegyületek polározottsága, polarizációja.	21
3.2. Szerves vegyületek sav-bázis karaktere, mint a bennük lévő töltéseltolódások egyik következménye	23
4. A szerves molekulák térbeli szerkezete, izoméria, a szerves vegyületek elnevezési szabályai (dr. Hrabák András).	27
4.1. A konstitúció, konfiguráció és konformáció fogalma és jelentősége.	27
4.2. A konstitúciós izoméria fajtái és a vele kapcsolatos elnevezési szabályok	28
4.2.1. Kapcsolódási (elágazási, szénváz) izoméria	28
4.2.2. Helyzeti izoméria	29
4.2.3. Tautóméria	31
4.3. Geometriai izoméria	34
4.4. Sztereoizoméria (optikai izoméria). A kiralitás	36
4.4.1. A kiralitási centrum fogalma és összefüggése az izomerek számával.	37
4.4.2. A királis vegyületek ábrázolása és elnevezése	37
4.4.2.1. A Fischer-féle ábrázolás és elnevezés.	37
4.4.2.2. A Cahn-Ingold-Prelog ábrázolási mód (C.I.P.) és elnevezés.	39
4.4.2.3. Néhány példa a királis vegyületek elnevezésére	40
4.4.3. Az enantiomerek fizikai-kémiai tulajdonságai	41
4.4.4. A kiralitás biológiai jelentősége	44
4.5. A konformáció.	44
4.5.1. Alifás szénhidrogének konformációi.	45
4.5.2. Aliciklusos vegyületek konformációs viszonyai	47

4.6. A prokiralitás. Az enzimek sztereospecifitása	50
4.6.1. A prokiralitás fogalma, szerkezeti feltételei.	50
4.6.2. A prokiralitás általános jellemzői	51
4.6.3. A prokiralitás vegyületek nomenklatúrája. Sztereospecifikus számozás (sn)	52
4.6.4. A prokiralitás enzimreakciók legismertebb példái.	54
5. A szerves vegyületek csoportosítása és legfontosabb kémiai tulajdonságaik jellemzése (dr. Mészáros György és dr. Idei Miklós)	57
5.1. A szénvegyületek csoportosítása	57
5.1.1. A vázak szerinti csoportosítás.	57
5.1.2. Funkciós csoportok	58
5.2. A szerves kémiai reakciók típusai és lehetséges mechanizmusai	59
5.2.1. A szerves kémiai reakciók típusai	59
5.2.2. A szerves kémiai reakciók lehetséges mechanizmusai	59
5.2.2.1. Homolízis	59
5.2.2.2. Heterolízis	60
5.2.3. A szerves kémiai reakciók jelölése	60
5.3. Fontosabb szerves vegyületek és reakcióik	60
5.3.1. Alkánok és származékaik tulajdonságai	60
5.3.1.1. Nyílt láncú alkánok	60
5.3.1.2. Gyökös típusú szubsztitúciós reakciók (SR)	62
5.3.1.3. Halogéntartalmú paraffinszármazékok (alkilhalogenidek)	63
5.3.1.4. Az alkilhaloidok jellemző reakciója: a nukleofil szubsztitúció	64
5.3.1.5. Cikloalkánok	67
5.3.2. Telítetlen szénhidrogének	68
5.3.2.1. Olefinek	68
5.3.2.2. Acetilén típusú szénhidrogének	68
5.3.2.3. A telítetlen vegyületek addíciós készsége	69
5.3.2.4. Az izoprénvázas vegyületek, a poliének tulajdonságai.	73
5.3.3. Aromás vegyületek	76
5.3.3.1. Az aromás vegyületek általános jellemzése	76
5.3.3.2. A benzol és homológjai	77
5.3.3.3. Többgyűrűs, policiklusos aromás szénhidrogének	78
5.3.3.4. Aromás vegyületek reakciói	78
5.3.4. Vázban heteroatomot tartalmazó gyűrűs szénvegyületek (heterociklusos vegyületek)	84
5.3.4.1. Egy gyűrű egy heteroatommal	84
5.3.4.2. Egy gyűrű több heteroatommal.	85
5.3.4.2. Több gyűrű egy vagy több heteroatommal	88
5.3.4.4. A porfirinvázas	89
5.3.5. Oxigéntartalmú szénvegyületek.	90
5.3.5.1. Alkohokok, éterek	91
5.3.5.1.1. Alkohokok csoportosítása, nomenklatúrája	91
5.3.5.1.2. Éterek csoportosítása, nomenklatúrája.	94
5.3.5.1.3. Alkohokok és éterek szerkezete, tulajdonságai.	94
5.3.5.1.4. Alkohokok amfoter jellege, az éterek bázisos jellege	95

5.3.5.1.5. Az alkoholok kémiai reakciói	96
5.3.5.1.6. Néhány fontos alkohol és alkoholszármazék	97
5.3.5.1.7. Enolok	98
5.3.5.1.8. Fenolok	99
5.3.5.2. Karbonilcsoportot tartalmazó vegyületek	100
5.3.5.2.1. Az oxovegyületek osztályozása	100
5.3.5.2.2. A karbonilcsoport szerkezete	100
5.3.5.2.3. Fontosabb oxovegyületek	101
5.3.5.2.4. Aldehidek, ketonok reakciói	102
5.3.5.2.5. Dioxovegyületek	105
5.3.5.3. Karbonsavak	106
5.3.5.3.1. A karbonsavak csoportosítása, nevezéktana	107
5.3.5.3.2. A karbonsavak előállításai:	109
5.3.5.3.3. A karbonsavak fizikai és kémiai sajátosságai:	109
5.3.5.3.4. A karbonsavak reakciói	111
5.3.5.3.5. Fontosabb karbonsavak	116
5.3.5.4. Kéntartalmú szerves vegyületek	127
5.3.5.4.1. A kéntartalmú szerves vegyületek csoportosítása	127
5.3.5.4.2. A kéntartalmú szerves vegyületek kémiai tulajdonságai és reakciói	128
5.3.5.4.3. Fontosabb kéntartalmú szénvegyületek.	129
5.3.5.5. Nitrogéntartalmú szerves vegyületek	130
5.3.5.5.1. A nitrogéntartalmú szerves vegyületek csoportosítása, reakciói	130
5.3.5.5.2. Aminok és iminek	133
5.3.5.5.3. Savamidok	136
5.3.5.6. Foszfortartalmú szerves vegyületek	138
6. Biológiai fontos szerves vegyületek szerkezetvizsgálati módszereinek alapelvei (dr. Csermely Péter)	141
6.1. Szerves vegyületek elválasztására szolgáló módszerek	141
6.1.1. Extrakció	141
6.1.2. Kromatográfiai eljárások	142
6.1.3. Gélszűrés	143
6.1.4. Elektroforézis	143
6.1.5. Ultracentrifugálás	144
6.2. Szerves vegyületek szerkezetének vizsgálatára szolgáló módszerek	145
6.2.1. Fizikai állandók vizsgálata.	145
6.2.2. Az elemi összetétel meghatározása	145
6.2.3. Tömegspektrometria	146
6.2.4. Funkcionális csoportok kimutatása	146
6.2.5. Szerkezetbizonyítás lebontással és szintézissel	147
6.2.6. Magmágneses rezonancia (NMR)	147
6.2.7. Elektron-spín rezonancia (ESR)	148
6.2.8. Ultraibolya és infravörös spektroszkópia	148
6.2.9. Optikai forgatóképesség diszperziója (ORD-CD).	149
6.2.10. Röntgen- (elektron-, neutron-) diffrakció	149

7. A fontosabb vegyületek képletei (dr. Hrabák András)	151
7.1. Nyílt szénláncú alapvegyületek képletei	151
7.1.1. Alkánok.	151
7.1.2. Alkének, alkinek.	152
7.1.3. Fontosabb telített homociklusos szénhidrogének képletei	152
7.2. Fontos gyűrűs vázak képletei	152
7.2.1. Homociklusos aromás alapvegyületek	152
7.2.2. Heterociklusos alapvegyületek	153
7.2.2.1. Egy gyűrű egy heteroatommal	153
7.2.2.2. Egy gyűrű több heteroatommal	153
7.2.2.3. Több gyűrű egy vagy több heteroatommal	154
7.3. Szerves halogénvegyületek	154
7.4. Szerves hidroxivegyületek	154
7.4.1. Alkohokok és származékaik	154
7.4.2. Fenolok.	155
7.4.3. Éterek	155
7.5. Szerves oxovegyületek	155
7.5.1. Aldehidek	155
7.5.2. Ketonok	156
7.6. Szerves savak képletei	156
7.6.1. Monokarbonsavak homológ sora (sóik nevével).	156
7.6.2. Dikarbonsavak, trikarbonsavak	157
7.6.3. Szubsztituált és aromás karbonsavak	157
7.7. Nitrogéntartalmú vegyületek	158
7.8. Kéntartalmú vegyületek.	159
7.9. Fontosabb kötéstípusok	159
7.10. Ritkább funkciós csoport származékok	161
7.10.1. Az oxocsoport kondenzációs származékai	161
7.10.2. A karboxilcsoport kondenzációs származékai	161